

تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی

جلد یکم (قسمت اول)

پژوهش و تحلیل

به اهتمام: دکتر عبدالله ناصری طاهری (عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء(س))

پژوهشگران: دکتر عبدالله ناصری طاهری،
فاطمه آتشی، لیلا اشرفی، لیلا خسروی، مهناز شعرباچی‌زاده
و دکتر سمیه‌سادات طباطبایی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۳۹۴

تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی / به اهتمام عبدالله ناصری طاهری. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۴.
ج. ۱۲. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۳۱: تاریخ؛ ۶۶)

ISBN: 978-600-298-089-2

بها: ۲۱۷۰۰۰ ریال

فیپای مختصر.

این مدرک در آدرس <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.
نمایه.

مندرجات: ج. ۱: پژوهش و تحلیل.

الف. ناصری طاهری، عبدالله، ۱۳۳۹- ، گردآورنده. ب. آتشی، فاطمه. ج. اشرفی، لیلا. د. خسروی، لیلا.

ه. شعرافچی‌زاده، مهناز. و. طباطبایی، سمیه‌سادات. ز. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ح. عنوان.

۳۸۳۲۵۸۷

شماره کتابشناسی ملی

تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی (ج ۱): پژوهش و تحلیل

به اهتمام: دکتر عبدالله ناصری طاهری (عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء(س))

پژوهشگران: دکتر عبدالله ناصری طاهری، فاطمه آتشی، لیلا اشرفی، لیلا خسروی، مهناز شعرافچی‌زاده

و دکتر سمیه‌سادات طباطبایی

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: کاما

چاپ اول: بهار ۱۳۹۴

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۲۱۷۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات: ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰

ص.پ. ۳۷۱۸۵۳۶۵۱ ● تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی اُسکو، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

طرح «تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی»
با پشتیبانی «صندوق حمایت از پژوهشگران کشور» انجام شده است.

مدیر طرح

ع.ن.ط

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره) بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر به عنوان منبع کمک‌درسی برای دانشجویان رشته‌های تاریخ و تمدن اسلامی، روابط بین‌الملل، تاریخ اسلام و ادیان و عرفان در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا و نیز دیگر علاقه‌مندان به مطالعات اسلام و مسیحیت به‌ویژه در حوزه جنگ‌های صلیبی تهیه شده است. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از مجری محترم طرح جناب آقای دکتر عبدالله ناصری طاهری و نیز پژوهشگران گرامی اثر آقایان دکتر عبدالله ناصری طاهری، فاطمه آتشی، لیلا اشرفی، لیلا خسروی، مهناز شعرباغچی‌زاده و دکتر سمیه‌سادات طباطبایی، تشکر و قدردانی کند. در این مجال فرصت را مغتنم شمرده از ارزیابان گرامی طرح «تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی» آقایان دکتر محمدعلی چلونگر، دکتر منصور داداش‌نژاد، دکتر محمدرضا شهیدی‌پاک، دکتر مهرباب صادق‌نیا، دکتر ستار عودی و سرکار خانم دکتر فاطمه جان‌احمدی سپاسگزاری می‌شود.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: بررسی تاریخ‌نگاری جنگ صلیبی / ۵	
بخش اول: تاریخ‌نگاری اسلامی جنگ‌های صلیبی	
تاریخ‌های عمومی	۷
تاریخ‌های دودمانی	۹
تاریخ‌نگاری اسلامی جنگ‌های صلیبی	۳۲
تحلیل داده‌ها	۶۵
بیت‌المقدس و جایگاه مذهبی آن در جنگ‌های صلیبی	۷۱
جهاد مذهبی	۷۲
تحلیل داده‌ها	۷۶
دعا	۸۵
خواب، استخاره، نذور و سعد و نحس	۸۵
نقش خلفای عباسی در تاریخ‌نگاری جنگ‌های صلیبی	۹۰
بینش انتقادی مورخان	۹۳
بینش حماسی	۹۶
علائق سیاسی مورخان مسلمان و تاریخ‌نگاری جنگ‌های صلیبی	۹۹
۱۰۰	
بخش دوم: تاریخ‌نگاری غربی جنگ‌های صلیبی	
مکتب کلاسیک تاریخ‌نگاری غربی جنگ‌های صلیبی	۱۰۲
منابع لاتین	۱۰۵
وقایع‌نگاران اروپایی جنگ صلیبی اول (۱۰۹۶-۱۰۹۹م)	۱۰۵
۱. مؤلف گمنام کتاب گشتا	۱۰۵
۲. ریمون اگیلی	۱۱۲

۱۱۷	۳. فوشیه شارتیری (۱۰۵۹ - حدود ۱۱۲۷م)
۱۲۴	۴. بارتولف نانگیسی (حدود ۱۱۰۹م)
۱۲۴	۵. هوگ آو فلئوری (بعد از ۱۱۱۸م)
۱۲۴	۶. سیگبرت گمبلوکسی (۱۰۳۰-۵ اکتبر ۱۱۱۲م)
۱۲۵	۷. بالدریک دوپلی (۱۰۴۶-۱۱۳۰م)
۱۲۶	۸. گیبرت نوژنتی (حدود ۱۰۵۵-۱۱۲۵م)
۱۲۸	۹. پیتر تودبد (قرن ۱۱ و ۱۲م)
۱۲۹	۱۰. آلبرت آخنی (اواخر قرن ۱۱ و ۱۲م)
۱۳۳	۱۱. اُردریک ویتالیس (۱۰۷۵- حدود ۱۱۴۱م)
۱۳۵	۱۲. رادولف کائنی (۱۰۸۰- پس از ۱۱۳۰م)
۱۳۶	۱۳. تاریخ جنگ مقدس
۱۳۷	۱۴. ویلیام آو مالسبری (۱۰۹۵- حدود ۱۱۴۳م)
۱۳۸	۱۵. گوتیه والتز صدر اعظم (قرن ۱۱ و ۱۲م)
۱۴۰	۱۶. هنری آو هانتینگدون (حدود ۱۰۸۸-۱۱۵۶/۱۱۶۰م)
۱۴۱	۱۷. روبرت ریملی (قرن ۱۱ و ۱۲م)
۱۴۴	۱۷. فروتولف آو میکلزبرگ (۱۱۰۳م)
۱۴۵	۱۸. اکهارد آتورایی (۱۰۵۰- بعد از ۱۱۲۵م)
۱۴۶	۱۹. تاریخ وقایع نقیه و انطاکیه
۱۴۷	۲۰. ریچارد پواتیه‌ای (۱۱۷۴م)
۱۴۸	وقایع‌نگاران اروپایی جنگ صلیبی دوم (۱۱۴۷-۱۱۴۹م)
۱۴۸	۲۱. رائول (قرن ۱۲م)
۱۴۸	۲۲. سوگر (حدود ۱۰۸۱-۱۳ ژانویه ۱۱۵۱م)
۱۴۹	۲۳. اوتو فرایزینگ (۱۱۱۰-۱۱۵۸م)
۱۵۳	۲۳. اودو دوئلی (۱۱۶۲م)
۱۵۵	۲۴. کافارو (۱۰۸۰/۱۰۸۱-۱۱۶۶م)
۱۵۷	۲۵. ویلیام صوری (۱۱۳۰-۱۱۸۶م)
۱۶۶	۱-۲۵. تاریخ هرقل
۱۶۷	۲-۲۵. ذیل (۱۱۸۵-۱۲۲۹م)
۱۶۸	۳-۲۵. تاریخ هرقل فلورانسی
۱۶۸	۴-۲۵. تاریخ هرقل لیون
۱۶۸	۵-۲۵. ذیل روتلین
۱۶۹	۶-۲۵. ذیل عکا
۱۶۹	۷-۲۵. ارنول
۱۷۱	وقایع‌نگاران اروپایی جنگ صلیبی سوم (۱۱۸۹-۱۱۹۲م)

- ۱۷۲ ۲۶. بندیکت پتر بوروئی
- ۱۷۲ ۲۷. ویلیام نیوبورگی (۱۱۳۶م- ...)
- ۱۷۲ ۲۸. ریچارد تتلی
- ۱۷۳ ۲۹. رابرت تورینی
- ۱۷۳ ۳۰. رومالد
- ۱۷۳ ۳۱. رالف دیستویی (۱۱۹۹-۱۲۰۰م)
- ۱۷۴ ۳۲. روجر آو هاودن (۱۲۰۲م)
- ۱۷۵ ۳۳. گوی بازوشی
- ۱۷۵ ۳۴. ریگورد (بعد از ۱۲۰۵م)
- ۱۷۶ ۳۵. سیکارد کرمونایی (۱۱۵۵-۱۲۱۵م)
- ۱۷۶ ۳۶. آنسبرت
- ۱۷۷ ۳۷. رالف کوگشالی
- ۱۷۸ ۳۸. تسخیر سرزمین بیت المقدس به دست صلاح الدین ایوبی
- ۱۷۹ ۳۹. ریچارد دیوایزی (قرن ۱۲ و ۱۳م)
- ۱۸۰ ۴۰. آرنولد آو لوبک (۱۲۱۱/۱۲۱۴م)
- ۱۸۱ ۴۱. جیرواس (قرن ۱۲ و ۱۳م)
- ۱۸۱ وقایع نگاران اروپایی جنگ صلیبی چهارم (۱۲۰۲-۱۲۰۴م)
- ۱۸۱ ۴۲. جفری ویلهاردوئنی (۱۱۵۴/۱۱۵۰-۱۲۱۷م)
- ۱۸۳ ۴۳. روبرت کلاری (۱۱۸۰- بعد از ۱۲۱۶م)
- ۱۸۴ ۴۴. ویرانی قسطنطنیه
- ۱۸۵ ۴۵. هنری والنسیایی
- ۱۸۵ ۴۶. گانتر پاریسی
- ۱۸۶ وقایع نگاران اروپایی جنگ صلیبی پنجم (۱۲۱۷-۱۲۲۱م)
- ۱۸۶ ۴۷. یعقوب ویتری (بین ۱۱۶۰ تا ۱۱۷۰-۱۲۴۰م)
- ۱۸۹ ۴۸. اولیور پادربورنی (م۱۲۲۷م)
- ۱۹۱ ۴۹. آلبریک تروسفونتانی (۱۲۵۱/۱۲۵۲م)
- ۱۹۲ وقایع نگاران اروپایی جنگ صلیبی ششم (۱۲۲۸-۱۲۲۹م)
- ۱۹۲ ۵۰. وقایع نامه قبرس
- ۱۹۳ ۱-۵۰. سالنامه سرزمین مقدس
- ۱۹۳ ۲-۵۰. فیلیپ ناواری (۱۱۹۵- بعد از سال ۱۲۶۸م)
- ۱۹۶ ۳-۵۰. ژرارد دی مونترئال (نیمه قرن ۱۳ و ۱۴م)
- ۱۹۷ ۵۱. متیو پاریسی (۱۲۰۰-۱۲۵۹م)
- ۲۰۳ وقایع نگاران اروپایی جنگ هفتم (۱۲۴۸-۱۲۵۴م) و جنگ هشتم صلیبی (۱۲۷۱م)
- ۲۰۳ ۵۱. ژان ژوتویل (۱۲۲۴/۱۲۲۵-۱۳۱۷م)

۲۰۴	۵۲. جفری دی بیلیه
۲۰۵	۵۳. ویلیام دی شارتر
۲۰۵	۵۴. ویلیام دی سن پاتوس
۲۰۵	۵۵. گیلون دی ریمس
۲۰۵	۵۶. ویلیام نانگیسی
۲۰۵	۵۷. وینسنت دی بوویه (۱۱۹۰-۱۲۶۴م)
۲۰۶	وقایع نامه‌های سقوط عکا
۲۰۶	۵۸. سقوط عکا
۲۰۷	۵۹. تادیوس ناپلی (قرن ۱۳م)
۲۰۸	متون و منابع صلیبی ضرورت بازپس‌گیری سرزمین مقدس
۲۰۸	۶۰. فیدنزو پادوایی (ت ۱۲۳۰م)
۲۰۹	۶۱. پی‌یر دوبوا (۱۲۵۰/۱۲۶۰- پس از سال ۱۳۲۱م)
۲۱۱	۶۲. مارینو سانودو (۱۲۷۰-۱۳۴۳م)
۲۱۲	۶۳. متون و منابع حقوقی و قضایی صلیبی
۲۱۲	۱-۶۳. مجمع‌القوانین بیت‌المقدس
۲۱۴	۲-۶۳. مجمع‌القوانین انطاکیه
۲۱۵	۳-۶۳. قوانین شاهی
۲۱۵	۴-۶۳. مجمع‌القوانین محکمه تجار بیت‌المقدس
۲۱۵	۵-۶۳. طرز شکایت
۲۱۶	۶-۶۳. قانون ژان ایلینی (۱۲۱۵-۱۲۶۶م)
۲۱۷	۶۴. اسناد و مدارک رسمی صلیبی‌ها
۲۱۷	۱-۶۴. نامه‌ها و مکاتبات
۲۲۰	۲-۶۴. فرمان‌ها و فتواهای صلیبی پاپ
۲۲۰	۳-۶۴. بایگانی‌ها
۲۲۰	۶۵. اشعار حماسی صلیبی
۲۲۱	۶۶. منظومه‌های صلیبی
۲۲۱	۱-۶۶. گریندر آو دوئال (قرن ۱۲م)
۲۲۲	۲-۶۶. منظومه انطاکیه
۲۲۳	۳-۶۶. منظومه ناچیزان [اسیران مسیحی]
۲۲۴	۴-۶۶. منظومه یا فتح بیت‌المقدس
۲۲۵	۵-۶۶. گیلو پاریسی (بعد از ۱۱۳۹م)
۲۲۶	۶-۶۶. میتلوس آو تیگرنسی (قرن ۱۲م)
۲۲۷	۷-۶۶. آمبرواز (قرن ۱۲ و ۱۳م)
۲۲۸	۸-۶۶. آلبرشت ون یوهانسدورف (قرن ۱۲ و ۱۳م) (آلبرت یوهانسدورفی)

۲۳۰	۹-۶۶. فریدانک (۱۲۳۳م)
۲۳۱	۷۰. ادبیات حماسی داستانی صلیبی
۲۳۲	وقایع‌نگاران یونانی (بیزانسی) جنگ‌های صلیبی
۲۳۲	۷۱. آنا کامنا (۱۰۸۳-۱۱۵۳/۱۱۵۴م)
۲۳۳	۷۲. ژان کیناموس
۲۳۵	۷۳. نیکیتاس کونیاتس (... - ۱۲۰۴م)
۲۳۵	۷۴. ژرژ اکروپولیتس
۲۳۵	۷۵. زوناراس و گلیکاس
۲۳۶	۷۶. ژرژ پاکیمر
۲۳۶	۷۷. لئوتیوس ماکائراس
۲۳۶	۷۸. ژرژ بوسترون قبرسی
۲۳۶	۷۹. نیکفور گریگوری (۱۲۹۵-۱۳۶۰م)
۲۳۷	منابع ارمنی
۲۳۸	وقایع‌نگاران ارمنی جنگ‌های صلیبی
۲۳۸	۸۰. متی رهاوی (۱۱۳۶-۱۱۴۴م)
۲۳۹	۸۱. گریگوری راهب (قرن ۱۲م)
۲۳۹	۸۲. نرسس اشنورهای اول
۲۳۹	۸۳. ساموئل آو آنی
۲۳۹	۸۵. شماس گریگوری چهارم دغا
۲۳۹	۸۶. بازیل طیب
۲۴۰	۸۷. وارطان
۲۴۰	۸۸. مخیتار ایروانی
۲۴۰	۸۹. کراکوس آو گنتزاک (گنجه‌ای)
۲۴۰	۹۰. سمپات (۱۲۰۸-۱۲۷۶م)
۲۴۰	۹۱. هیتوم
۲۴۱	وقایع‌نگاران سریانی جنگ‌های صلیبی
۲۴۱	۹۲. میخائیل سوری (۱۱۲۶-۱۱۹۹م)
۲۴۱	۹۳. مورخ گمنام سریانی (بعد از ۱۲۳۷م)
۲۴۱	۹۴. ربان صوما
۲۴۱	۹۵. ابن عبری (۱۲۲۶-۱۲۸۶م)
۲۴۲	منابع عبری
۲۴۳	وقایع‌نگاران عبری جنگ‌های صلیبی
۲۴۳	۹۶. سلیمان بن شمعون (قرن ۱۲م)
۲۴۴	۹۷. الیغاز بن ناتان (۱۰۹۰-۱۱۷۰م)

۲۴۵	۹۸. مؤلف گمنام ماینزی (قرن ۱۲م).....
۲۴۶	۹۹. افرایم بُنی (بعد از سال ۱۱۹۶م).....
۲۴۷	۱۰۰. الیعازر بن جودا ورمسی (۱۱۶۵-۱۲۳۰م).....
۲۴۷	سفرنامه‌های صلیبی.....
۲۴۷	۱۰۱. سایولف.....
۲۴۸	۱۰۲. دانیال روسی (۱۱۲۲م).....
۲۴۹	۱۰۳. فیتیلوس.....
۲۴۹	۱۰۴. نیکلاس آو مونکتورا (۱۱۵۹م).....
۲۵۰	۱۰۵. ژان ورزبورگی (قرن ۱۲م).....
۲۵۲	۱۰۶. تتودوریک (قرن ۱۲ و ۱۳م).....
۲۵۴	۱۰۷. ژان فوکاس.....
۲۵۵	۱۰۸. ایوفروسین.....
۲۵۶	۱۰۹. رابی بنیامین تطیلی (م ۱۱۷۳م).....
۲۵۷	۱۱۰. بتاحیا راتسبونی (قرن ۱۲م).....
۲۵۸	۱۱۱. آرنول (۱۱۲۰م).....
۲۵۸	۱۱۲. بوچارد.....
۲۶۰	۱۱۳. ویلبراند آو اولدنبرگ.....
۲۶۰	۱۱۴. لودولف فون سوخیم.....
۲۶۱	۱۱۵. سفرنامه حاجیان ناشناس.....
۲۶۲	۱۱۶. ژان کارپینی (۱۲۵۲م).....
۲۶۲	۱۱۷. ویلیام روبروکی (۱۲۲۰-۱۲۹۳م).....
۲۶۲	۱۱۸. سیمون آو سن کویتین.....
۲۶۲	مکتب مدرن تاریخ‌نگاری اروپایی جنگ‌های صلیبی.....
۲۶۳	۱۱۹. مجموعه مورخان جنگ‌های صلیبی.....
۲۶۳	۱۲۰. آرشیو شرق لاتین.....
۲۶۳	۱۲۱. مجموعه انجمن متون حجاج فلسطین.....
۲۶۴	۱۲۲. مجله شرق لاتین.....
۲۶۴	۱۲۳. نسخه‌های خطی تاریخ بیزانس.....
۲۶۴	۱۲۴. پاترولوژی مجموعه لاتین.....
۲۶۴	۱۲۵. مجموعه نوشته‌های شرقی.....
۲۶۴	۱۲۶. مجموعه آثار تاریخی آلمانی.....
۲۶۴	۱۲۷. مجموعه مورخان گُل و فرانسه.....
۲۶۴	۱۲۸. مجموعه مورخان انگلیسی قرون وسطا.....
۲۶۴	۱۲۹. مجموعه مورخان ایتالیایی.....

۲۶۵	۱۳۰. جوزیف فرانسوا میشو
۲۶۵	۱۳۱. هاگنمیر
۲۶۵	۱۳۲. اوبری استیوارت
۲۶۵	۱۳۳. رینولد ره‌ریش
۲۶۵	۱۳۴. دومالان و دومینار
۲۶۶	۱۳۵. هانس ابرهارد ماير
۲۶۶	۱۳۶. اولیور تاچر و ایدگار هلن مکنیل
۲۶۷	۱۳۷. رنه گروسه
۲۶۷	۱۳۸. استیون رانسیمان
۲۶۷	۱۳۹. استیونسون
۲۶۷	۱۴۰. جانانان رایلی اسمیت
۲۶۷	۱۴۱. میشل بالار
۲۶۸	۱۴۲. کلود کاهن
۲۶۸	۱۴۳. ارنست بارکر
۲۶۸	۱۴۴. مجموعه مقالات «سیتون»
۲۶۸	۱۴۵. مجموعه سیتون و بالدوین
۲۷۰	مورخان یهودی (صهیونیستی) و نقش آنها در مکتب مدرن تاریخ‌نگاری جنگ‌های صلیبی
۲۷۱	۱۴۶. میرون بنونیستی
۲۷۲	۱۴۷. آریبه گرابوس
۲۷۲	۱۴۸. ژوزه پراور
۲۷۲	۱۴۹. بنیامین کیدار
۲۷۲	۱۵۰. سیلویا سکین
۲۷۳	۱۵۱. یائیل کاتزیر
۲۷۳	۱۵۲. آر. دی. پرینگل
۲۷۳	۱۵۳. دیوید جاکوبی
۲۷۳	۱۵۴. بی. آربیل

فصل دوم: علل و انگیزه‌های جنگ / ۲۷۵

۲۷۷	بخش اول: زمینه‌ها در جغرافیای اسلام
۲۷۷	وضعیت جهان اسلام
۲۸۴	غزالی و جنگ صلیبی
۲۸۷	ابن‌ابی‌عصرون و جنگ صلیبی
۲۸۷	سلمی و جنگ صلیبی
۲۹۰	ابن‌عساکر و جنگ صلیبی

۲۹۲	قاضی ابوبکر ابن‌العربی
۲۹۶	محبی‌الدین ابن‌عربی
۳۰۰	بخش دوم: علل و انگیزه‌ها در جهان مسیحی
۳۰۰	الف) علل دینی و معنوی
۳۰۰	درآمد
۳۰۷	۱. نقش کلیسا در آغاز جنگ‌های صلیبی
۳۰۸	جایگاه کلیسا نزد مسیحیان
۳۲۲	قدرت سیاسی کلیسا
۳۲۵	۲. نقش پاپ در برافروختن آتش جنگ صلیبی
۳۲۶	افزایش قدرت اسقف کلیسای روم در پی جدایی کلیساها
۳۳۶	ویژگی‌های پاپ
۳۵۲	پاپ‌های قرون وسطا
۳۶۰	نقش پاپ اوربان دوم در آغاز جنگ‌های صلیبی
۳۶۴	۳. نشان صلیب و نقش آن در جنگ‌های صلیبی
۳۷۲	۴. آموزه حج و زیارت بیت‌المقدس
۳۸۱	آزادسازی سرزمین مقدس و مزار مقدس مسیح
۳۸۳	خاتمه دادن به آزار زائران مسیحی
۳۸۶	۵. آموزه توبه و بخشش
۳۹۳	نجات در انحصار کلیسا و پاپ
۴۰۱	۶. آموزه جنگ مقدس (جهاد)
۴۱۰	۷. آخرالزمان و اندیشه هزاره‌گرایی
۴۱۶	باور آخرالزمان در سده‌های میانه
۴۲۰	ب) علل مادی اقتصادی مسیحیان
۴۲۵	تحلیل انگیزه اقتصادی مسیحیان
۴۴۶	ج) مبانی اجتماعی جنگ‌ها در مغرب‌زمین
۴۴۹	تعریف فئودالیسم
۴۵۱	مبانی و سیر ایجاد فئودالیسم
۴۵۴	ساختار طبقاتی جامعه فئودالی
۴۵۷	۱. برده
۴۵۸	۲. سرف (کشاورزان غیر آزاد)
۴۶۰	تعهدات سرف در برابر ارباب
۴۶۴	۳. شهنسوار (شوالیه)
۴۷۰	۴. واسال
۴۷۷	۵. خاوند (ارباب)

۴۸۰ ۶. مردان کلیسای فتودال
۴۸۲ ۷. شاه

فصل سوم: دو قرن جنگ و جدال / ۴۸۷

۴۸۹ بخش اول: حرکت به شرق (اولین جنگ صلیبی)
۴۹۷ یهودآزاری در مسیر جنگ صلیبی؛ واقعیت اغراق‌آمیز تاریخ
۵۰۱ سپاه منظم صلیبی به سمت شرق
۵۰۳ نیقیه؛ نقطه شروع
۵۰۴ نخستین امیرنشین صلیبی در رُها
۵۰۶ انطاکیه و دومین امیرنشین صلیبی
۵۱۳ پیش به سوی شهر موعود
۵۱۶ شیعیان و جنگ صلیبی
۵۱۹ نخستین اتهام
۵۲۱ فاطمیان و جنگ صلیبی
۵۲۴ فاطمیان اسماعیلی آماده می‌شوند
۵۲۹ آخرین پایگاه فاطمیان در شام
۵۴۶ نخبگان شیعی و جنگ صلیبی
۵۴۸ حکومت صلیبی‌ها در صفحات شرقی مدیترانه
۵۵۲ فرقه‌های نظامی در سرزمین‌های اشغالی
۵۶۰ سراسقف‌های بیت‌المقدس
۵۶۶ بخش دوم: جنگ دوم صلیبی
۵۷۴ حطین و نبرد سرنوشت‌ساز
۵۷۹ بخش سوم: جنگ سوم صلیبی
۵۸۲ بخش چهارم: جنگ چهارم صلیبی
۵۸۶ بخش پنجم: جنگ پنجم صلیبی
۵۸۹ بخش ششم: ششمین جنگ صلیبی
۵۹۱ بخش هفتم: جنگ هفتم صلیبی
۵۹۴ بخش هشتم: سن لویی و جنگ صلیبی هشتم
۵۹۸ عاقبت جنگ هشتم صلیبی
۶۰۰ پس از عکا (استمرار نگاه صلیبی)

مقدمه

بازخوانی جنگ‌های صلیبی؛ چرا؟

جنگ‌های دویست‌ساله صلیبی در قرن‌های یازدهم تا سیزدهم میلادی فصل مهمی از تاریخ مسیحیت، اروپای غربی و شرق دریای مدیترانه است. جنگ‌هایی که متولیان کلیسای مغرب‌زمین با استناد به متون مقدس ضرورت آن را توجیه و سیاستمداران و شوالیه‌های اروپا «برای فرار از بحران‌های داخلی» آن را نمایندگی و راهبری می‌کردند. این جنگ‌ها به پشتوانه ایده «مردن برای مسیح» — به تعبیر بالدریک دو ویلی مورخ صلیبی جنگ‌ها — که برای مسیحیان صلیبی تصویری زیبا بود شکل گرفت. جنگ‌هایی که به تعبیر ادوارد گیبون، هم ثروت اروپای غربی را مکید و هم جان انسان‌هایی را گرفت که می‌توانستند روابط دوستانه‌ای با دنیای اسلام برقرار سازند و به تعبیر همین مورخ معروف بریتانیایی، جنگ‌ها برگرفته از اندیشه مسیحیت قرون وسطا بود که خرافه‌ای معصیت‌آمیز بیش نبود و کسانی که برای آن می‌جنگیدند جاهل و فریب‌خورده بودند.

اما همین جنگ‌ها و فراز و نشیب‌های نظامی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن در تولید ادبیات تاریخی اروپا مؤثر بودند، روح صلیبی‌گری را در مغرب‌زمین زنده نگه داشت؛ چه «صلیبی‌گری در آرامش» که به تعبیر آلفرد کرر منتقد برلینی (نقل در فصل چهارم کتاب جنگ‌های صلیبی، مسیحیت در اسلام، نوشته جانان‌تان رایلی اسمیت) در رفتار ویلهلم دوم پادشاه آلمان در ۳۱ اکتبر ۱۸۹۸م، در بیت‌المقدس متجلی شد، و چه «صلیبی‌گری در هیاهو» که آن را پس از نشر مقاله «برخورد تمدن‌ها»ی ساموئل هانتینگتون در مغرب‌زمین می‌توان یافت. نوشته‌ای که اولاً، وامدار مقاله «ریشه‌یابی خشونت مسلمانان»، تألیف برنارد لوئیس در سال ۱۹۹۰م، بود و ثانیاً، با رویکردی سیاسی و اجتماعی و با تلقی غلط از اروپایی بودن مسیحیت — در صورتی که مسیحیت اصیل و آغازین همانند اسلام خاورمیانه‌ای است — منظومه فکری هراس از دیگری، یعنی اسلام را تدوین کرد. و به تعبیر ادوارد سعید یک شیاریندی غیر واقعی در اقیانوس تاریخ مناسبات ادیان توحیدی ایجاد کرد.

دکتر هانتینگتون با تکیه بر عنصر فرهنگ باعث شد تا دوباره ادبیات تاریخی اشباع شده از جهل و نادانی در مغرب زمین مورد توجه قرار گیرد و دوباره فرهنگ اشغال — که من آن را از جی. ام. فاستر، نویسنده کتاب تمدن و تصرف: میراث اسپانیایی آمریکا و عبارت «فرهنگ تصرف» او وام دارم — احیا و توجیه شود. همان چیزی که صلیبی‌ها در هزار سال پیش با هدف سلطه مطلق بر تجارت مدیترانه و کالاهایی مثل ادویه، مسیحی‌سازی کامل شرق دریای مدیترانه و جهانی‌سازی مسیحیت تعقیب کردند. البته با این بهانه که مسیحیان مدیترانه شرقی در تنگنا هستند و از ناحیه دولت‌ها و جوامع مسلمان آزار می‌بینند و بی‌توجه به این واقعیت تاریخی که کلود کاهن می‌گوید: «جهان اسلام که اسلام در آن تسلط دارد تا آن زمان چنداعتقادی بود و پیروان سایر ادیان الهی با یک نوع همزیستی مسالمت‌آمیز که ما بیهوده نمونه آن را در جوامع دیگر جستجو می‌کنیم، حضور داشته‌اند».

اینکه در این روزگار یک جوان افراطی مسیحی به نام «آندره بریویک» در نروژ خود را یک شوالیه معبد می‌داند و جمع زیادی از مسلمانان مقیم کشور خود را به قتل می‌رساند برگرفته از همان ادبیات صلیبی احیا شده غربی است که می‌خواهد با توجیه مقابله با بنیادگرایی اسلامی «روحیه حفظ مقدسات مسیحی» — آرامگاه مقدس، نیزه مقدس، جام مقدس — را تقویت کند. جالب توجه اینکه در همان روزگار شورش و کشتار صلیبی شوالیه نروژی (می، ۲۰۱۱م) فرید زکریا خبرنگار و روزنامه‌نگار نیویورک تایمز در گزارشی در همان نشریه اعلام کرد از مجموع ۲۹۴ حمله تروریستی در اروپا در سال ۲۰۰۹م، فقط یک حمله از سوی مسلمانان و از ۲۴۹ حمله مشابه در سال بعد سه حمله از سوی مسلمانان صورت گرفته است و این نشان می‌دهد «گسست تفاهم» که به تعبیر کارل ارنست، دین‌پژوه و اسلام‌شناس معاصر آمریکایی، یک‌سویه است جدی است و باید با بازخوانی منصفانه مناسبات تاریخی اسلام و مسیحیت و مرکز ثقل آن — جنگ‌های صلیبی — به روشنگری اهتمام ورزید.

افزون بر آن، جنگ‌های صلیبی همان قدر که جزئی از تاریخ اروپا هستند جزئی از «دین و اندیشه مسیحیت» نیز هستند. به سخن دیگر، بسیاری از متون عهد جدید و انجیل‌های مقدس مسیحی از طریق بازخوانی جنگ صلیبی فهم می‌شوند و همان‌گونه که سیمون ویل، فیلسوف و عارف مسیحی فرانسوی، می‌گوید: «یک دین قابل شناخت نیست، مگر از درون آن»، متون اصلی جنگ‌های صلیبی به فهم مسیحیت تاریخی کمک می‌کنند. ضرورت اساسی این طرح — تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی — یکی همین نکته است.

بازخوانی جنگ‌های صلیبی واقعیت دیگری را هم اثبات می‌کند؛ اندیشه «اروپامحوری» یا «غرب‌برتری» که امثال هگل برای آن فریاد کشیدند، بی‌اساس است؛ نگرشی که درصدد است

این را تحمیل کند که ابداعات و نوآوری‌های بشری همه از اندیشه عمومی انسان غربی و جامعه اروپایی بوده و چیزی به نام تمدن برتر اسلامی در آن روزگار نبوده است. و از سوی دیگر، این محیط و جغرافیای مغرب‌زمین بوده که فرهنگ و تمدنی را آفریده است، برتر از سایر فرهنگ‌ها و تمدن‌ها. در صورتی که تاریخ دو‌یست‌ساله جنگ‌های صلیبی نشان می‌دهد حضور استعمارگرانه صلیبی‌ها در شرق مدیترانه ارمغان بزرگی برای اروپا بود و قدرت فرهنگی و اجتماعی قرن‌های بعدی اروپا زاینده همین حضور استعماری و سپس تأثیرپذیری از جغرافیای اسلامی غرب مدیترانه، یعنی اندلس و سیسیل است و این نکته‌ای است که در نوسازی اجتماعی و سیاسی اروپا باید به آن توجه کرد تا همانند مورخان و جامعه‌شناسان تاریخی مغرب‌زمین از جمله: ماکس وبر، مایکل مان، جان هال، رابرت برنر و... در تحلیل تاریخ جهان، در دام توهم «غرب‌محوری» نیفتاد.

توجه به این بخش از تاریخ اسلام و غرب برای ما ایرانیان که شاهد یک انقلاب بزرگ در جهان بوده‌ایم — انقلاب اسلامی — و نیک می‌دانیم این پدیده در روند تئوری‌سازی‌های اسلام‌هراسی در غرب بسیار مؤثر بوده، ضرورت دارد. از سوی دیگر، به‌رغم بُعد جغرافیایی، سهم ایرانی‌ها در جنگ‌های صلیبی کم نبوده است. حتی اگر بر چهره نامدار کردی جنگ‌ها، یعنی صلاح‌الدین ایوبی هم تمرکز نکنیم، سهم امیرفخرالدین یوسف جوینی امیرالامرای اواخر عصر ایوبی و فرمانده بزرگ ایوبی که در جنگ هفتم در صفر ۶۴۷ق / ژوئن ۱۲۴۹م کشته شد بسی زیاد است، یا حضور احمدیل بن ابراهیم بن وهسودان، حاکم مراغه در جنگ‌ها ما را به مطالعه تاریخ جنگ‌های صلیبی تشویق می‌کند.

این کتاب

این جلد از تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی پیش‌درآمد متون کلاسیک ترجمه‌شده در چند بخش (متون اختصاصی لاتین جنگ‌ها، منابع یونانی، منابع سریانی و ارمنی، سفرنامه‌ها، متون اسلامی و منابع عربی پس از جنگ) است. محتوای این جلد در چند بخش اصلی و بدین شرح شکل گرفته است:

- بررسی مدرسه تاریخ‌نگاری جنگ‌های صلیبی؛
- زمینه‌ها و علل بروز جنگ‌ها؛
- روند وقایع و حوادث جنگ‌ها؛
- آثار و پیامدهای جنگ‌ها.

افزون بر این چهار بخش اصلی، در بخش ضمیمه، گاهشمار جنگ و فرهنگ‌نامه عمومی تنظیم شده است. در همین بخش برگردان چند پژوهش خارجی متناسب با مباحث اصلی نیز ارائه شده‌اند. درباره فرهنگ‌نامه شایان گفتن است که فقط اعلام مسیحی و اصطلاحات را دربر

دارد و اعلام مسلمان چون در دانشنامه‌های اسلامی قابل دسترسی است و نیز اعلام جغرافیایی (اماکن) به علت درج چندین نقشه در کتاب ضرورت نداشت.

در دیگر مجله‌های این طرح، متون کلاسیک معاصر جنگ که بیش از سی کتاب می‌شود ترجمه شده تا به عنوان منابع اصلی و دست اول تاریخ جنگ‌های صلیبی در دسترس پژوهشگران قرار گیرد. امیدوارم در ادامه تلاش‌های پژوهشی و اطلاع‌رسانی در موضوع جنگ‌های صلیبی در سال‌های اخیر، این گام ملی که با پشتیبانی دو نهاد حامی تحقیق «صندوق حمایت از پژوهشگران کشور» و «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» موجودیت یافته، سرآغاز جدی و عالمانه در تولید ادبیات تاریخی جنگ‌های صلیبی و مناسبات اسلام و مسیحیت باشد. بی‌شائبه سپاسگزار همه کسانی هستم که در این مسیر ما را همراهی کردند. آقایان دکتر فرهادی، دکتر ضرغام، دکتر عنایتی رئیس و معاونان وقت صندوق، استاد فرزانه دکتر صادق آئینه‌وند ناظر طرح، رئیس و معاونان محترم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، استادان عزیز: دکتر منصور داداش‌نژاد و محمدی، مدیران سابق و فعلی گروه تاریخ پژوهشگاه و کارشناسان دلسوز آقایان نصراللهی و یارمحمدی در تدوین این طرح حقی بر من دارند. در پایان از همه همکاران علمی طرح، اعضای محترم هیئت‌های علمی دانشگاه‌ها، پژوهشگران و مترجمان همراه قدردانی می‌کنم.

از خانم‌ها و آقایان: ملا ابراهیمی (دکتر عزت)؛ احمدوند (دکتر عباس)؛ افضل‌قادی (دکتر فرحناز)؛ اشرفی (لیلا)؛ ابادری؛ آتشی (فاطمه)؛ بختیاری (دکتر شهلا)؛ برجیان (مهشید)؛ بیدگل (فاطمه)؛ جیگاره (دکتر مینا)؛ جودکی (دکتر محبوبه)؛ حداد (زهرا)؛ خسروی (لیلا)؛ رنجبر (نجمه)؛ شعرافچی‌زاده (مهناز)؛ شمس (معصومه)؛ شمسی (فاطمه)؛ طباطبایی (دکتر سمیه‌سادات)؛ طاووسی (مسرور)؛ سعید)؛ صاحب (نسرین)؛ عودی (دکتر ستار)؛ قیم (دکتر بهادر)؛ قنبدیل‌زاده (نرگس)؛ کوشکی (فرشته)؛ کرمی (اکرم)؛ میرفخرایی (دکتر سوسن)؛ مقدم (دکتر ندا)؛ نظری (دکتر زهرا).

در پایان شکرگزار خداوندیم که این راه سخت پنج‌ساله را سامان داد و این مجموعه تاریخی در اختیار پژوهشگران قرار گرفت. امیدوارم استادان و محققان فارسی‌زبان با ارائه نظریات اصلاحی، این پژوهش ملی را که با استقبال انجمن جهانی مطالعات جنگ‌های صلیبی و شرق لاتین^۱ هم مواجه گشت و در نشریه سالانه انجمن مستند شد، غنی‌تر سازند. بی‌شک این طرح نخستین گام است.

عبدالله ناصری طاهری

تهران - تابستان ۱۳۹۱

فصل اول

بررسی تاریخ‌نگاری جنگ صلیبی

بخش اول

تاریخ‌نگاری اسلامی جنگ‌های صلیبی

هدف این بخش، بررسی منابع تاریخ‌نگاری اسلامی در فاصله قرن‌های ششم تا نهم هجری است. موضوع قابل توجه و درخور تأمل، شکل‌گیری و تدوین جدی تواریخ جنگ‌های صلیبی همزمان با این رویداد در دو گروه درگیر جنگ (صلیبی‌ها و مسلمانان) است؛ با این تفاوت که مورخان غربی، به‌ویژه کشیشان دربار، پادشاهان غربی و جهانگردان مسیحی، همزمان با وقوع این رویداد به تدوین تاریخ‌های موضوعی در رابطه با جنگ پرداختند، اما در جامعه مسلمانان، مورخان معاصر جنگ‌ها و پس از آن همچنان با پیروی از شیوه‌های پیشین تاریخ‌نگاری اسلامی به گاهشمار جنگ‌های صلیبی در لابه‌لای دیگر حوادث اقدام کردند. تبیین و ارزیابی جریان تاریخ‌نگاری اسلامی جنگ‌های صلیبی، چه تاریخ‌هایی که در جریان هشت جنگ صلیبی به نگارش درآمد و چه متونی که تا دو قرن پس از آن، به این حادثه مهم پرداختند، و در ضمن، چگونگی پیدایش این جریان تاریخ‌نگاری، ویژگی‌ها، تداوم، دگرگونی و تکامل آن طی این قرن‌های به انضمام شناخت اصول، شاخصه‌های آن در دوره مورد بحث، ارزیابی موضوعات، شیوه، رویکرد، بینش و نگرش و علایق سیاسی، ملی و میهنی هر یک از مورخان، موضوع مهم این بخش است. در این میان دو هدف مورد نظر است: نخست، تاریخ‌نگاری جنگ‌های صلیبی با توجه به تعریف‌های ارائه‌شده؛ یعنی ثبت وقایع احوال سیاسی و اجتماعی هر قوم یا جامعه به عنوان یک ضرورت به لحاظ ساختار اجتماعی و فرهنگی،^۱ و نیز تاریخ‌نگاری به معنای تبیین ماهیت رخدادهای تاریخی و توجیه چگونگی دگرگونی‌ها با استفاده از اصول و معیارهای شخصی برای موضوع و به سخن دیگر تبیین جریان‌های وقایع تاریخی دومین هدف مورد نظر

۱. رضوی، «روش و بینش در تاریخ‌نگاری اسلامی (مطالعه موردی تاریخ‌نگاری ابن‌مظفر مقدسی)»، قبسات،

است.^۱ با در نظر گرفتن تعریف‌های یادشده عوامل بسیاری از جمله: شخصیت، تربیت خانوادگی، خاستگاه اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، مذهبی و نیز میزان دخالت مورخ در رخدادهای صورت پذیرفته در بینش تاریخی و جهان بینی مورخ تأثیرگذار است. به بیان دیگر، وقایع ثبت شده به مثابه خروجی صافی نگرش و بینش مورخ است.

جنگ‌های دویست ساله صلیبی، مقارن با دولت‌های مختلف از جمله: فاطمیان (۲۹۷-۵۶۷ق)،^۲ زنگیان (۵۳۳-۵۶۹ق)،^۳ ایوبیان (۵۶۷-۶۴۸ق)^۴ و ممالیک است. با توجه به اینکه سیر تاریخ‌نگاری مسلمانان در دوران این حکومت‌ها تغییر محسوسی نسبت به قبل یا بعد از این حادثه نداشته است، در بررسی تاریخ‌نگاری جنگ‌های صلیبی به جهت تمایل مورخان مسلمان این دوره به تدوین تاریخ و حوادث براساس سال‌شمار و حولیات، بیشترین مطالب جنگ‌های صلیبی را باید ابتدا در تواریخ عمومی و سپس در سیره اشخاص، تواریخ دودمانی، تاریخ شهرها و حتی کتب جغرافیایی جستجو کرد. گفتنی است که در این پژوهش، تاریخ‌نگاری از آغاز جنگ‌های صلیبی تا پایان قرن نهم هجری بررسی شده است، اما آنچه پیداست فقط منابع معاصر با جنگ‌های صلیبی حاوی اطلاعات ذی‌قیمت درباره این جنگ‌هاست و پس از پایان پذیرفتن این جنگ‌ها، مورخان دوره بعدی تنها با اقتباس از داده‌های مورخان پیشین، این جنگ‌ها را با دوران خود پیوند زده‌اند. بنابراین، این منابع فاقد ویژگی خاص و منحصر به فرد و عاری از نقد یا مقایسه با آثار به‌جای مانده از دوره جنگ هستند. لذا در این پژوهش کتاب‌های تاریخی که در دوره جنگ‌های صلیبی تألیف شده‌اند و حاوی آگاهی‌های تاریخی بکر و دست اول درباره این جنگ هستند، به تفصیل بررسی شده و ویژگی تاریخی‌نگاری کتاب‌ها تألیف شده پس از پایان جنگ‌های صلیبی که داده‌های تاریخی آنان برگرفته از منابع پیشین هستند، بسیار مختصر بیان می‌شود؛ مگر آنکه حاوی نکته یا ویژگی خاصی باشند. ناگفته نماند در جدول پایانی این فصل ویژگی‌های کتاب‌های بررسی شده را به اختصار بیان شده است.

۱. کچوییان، حسین، فوکو و دیرینه‌شناسی دانش، ص ۶۳؛ مجتهدی، کریم، فلسفه تاریخ، ص ۸۵.
۲. دولت شیعی فاطمی در سال ۲۹۷ق، به دست عبیدالله در شمال آفریقا بنیان گذاشته شد و فاطمیان در مغرب و مصر به حکمرانی خود تا سال ۵۶۷ق، ادامه دادند.
۳. دولت اتابکان زنگی در سال ۵۳۳ق، به دست عمادالدین زنگی در موصل و حلب پایه‌گذاری شد و پس از مرگ نورالدین زنگی (۵۶۹ق) تمام سرزمین‌های حکومت او به دست صلاح‌الدین افتاد و با تشکیل حکومت‌های محلی کوچک به حیات خود ادامه دادند.
۴. حکومت ایوبیان با آغاز حکمرانی صلاح‌الدین ایوبی بنیانگذار این سلسله در مصر، به دنبال مرگ عاضد آخرین خلیفه فاطمی (۵۶۷ق) آغاز شد و با مرگ تورانشاه بن ایوب آخرین حکمران ایوبی مصر (۶۴۸ق) که سرآغاز حکمرانی ممالیک به شمار می‌رود، خاتمه یافت.

تاریخ‌های عمومی

۱. *الکامل فی التاریخ*، تألیف ابوالحسن علی بن ابی‌الکرم شیبانی معروف به ابن‌اثیر جزیری (۵۵۵-۶۳۲ق) از مهم‌ترین آثار در این باره است. وی در این کتاب کوشیده تا تاریخ جامع اخبار شاهان غرب و شرق را به نگارش درآورد. ابن‌اثیر اثر خود را از آغاز آفرینش آغاز کرده و تا پایان سال ۶۲۸ق/۱۲۳۰م، یعنی دو سال پیش از مرگش ادامه داده است. مهم‌ترین بخش *الکامل* حوادث معاصر مؤلف است. یکی از این حوادث مهم که ابن‌اثیر به‌طور مبسوط بدان پرداخته، جنگ‌های صلیبی است. البته اهمیت این جنگ‌ها در نظر مؤلف در رتبه پس از حمله مغولان قرار دارد، زیرا پس از شروع هجوم مغول، گزارش‌های جنگ‌های صلیبی که پیش از این ممتد و مبسوط از سوی مؤلف دنبال می‌شد، به یکباره زیر سایه حملات مغولان قرار گرفت.

ابن‌اثیر در بیان رویدادهای جنگ‌های صلیبی از همان شیوه سال‌شمار بهره‌جسته و رویدادهای مهم این حادثه تاریخی را در ذیل حوادث هر سال بیان داشته است، البته گاهی اوقات در پایان هر سال به برخوردهای میان مسلمانان و صلیبی‌ها اشاره مختصری دارد.^۱ همزمانی ابن‌اثیر با دوره‌ای از جنگ‌های صلیبی، باعث تمایز روایت‌های وی شده است، چنانچه حضور ابن‌اثیر در محل حوادث و گفتگوی اهالی منطقه در بیشتر موارد برای نشان دادن شکوه فتوح مسلمانان و نیز علتی برای، تشویق خوانندگان برای دیدار از منطقه مورد بحث است که نمونه آن فتح بعربین^۲ است.^۳ و ۴

حضور خاندان ابن‌اثیر در دستگاه اتابکان زنگی^۵ و امکان دسترسی به بسیاری از منابع، بر اهمیت کتاب وی افزوده است، هرچند وی کمتر اشاره مستقیم به اسناد و منابع مورد استفاده خویش دارد. یکی از منابع ابن‌اثیر در ثبت حوادث این دوره تاریخ دمشق ابن‌قلانسی (۵۵۵ق)

۱. ابن‌اثیر، *الکامل فی التاریخ*، چاپ حالت، ج ۲۹، ص ۲۳۲.

۲. با تجزیه امپراتوری سلجوقی زمینه سیاسی و نظامی برای تشکیل دولت‌های کوچک مسلمان به‌ویژه در منطقه آناتولی و شام فراهم شد. از جمله این دولت‌ها، اتابکان زنگی بودند که در عراق و شام حکومت کردند. نخستین سال حکومت اتابکان در حلب (۵۴۱-۵۷۷ق) از سوی عمادالدین زنگی، مؤسس این حکومت بود (ر.ک: یاقوت حموی، *معجم البلدان*، ج ۱، ص ۳۲۰).

۳. ابن‌اثیر، *الکامل فی التاریخ*، ج ۲۵، ص ۲۸۸.

۴. همان، چاپ بیروت، ج ۱۱، ص ۱۳۴ و ۱۶۹؛ ج ۱۲، ص ۵۶ و ۷۶.

۵. بعربین؛ بارین، توده مردم آن را به صورت بعربین بر زبان می‌رانند. شهری نیکو در بین حلب و حمه در سوی باختر است (ر.ک: یاقوت حموی، *معجم البلدان*، ج ۱، ص ۳۲۰).

است که پیش از تاریخ الکامل نگارش یافته است، البته ابن‌اثیر اشاره‌ای به این موضوع ندارد. تفاوت گزارش‌های ابن‌اثیر با ابن‌قلانسی در مطول و بسیط بودن آنهاست که با مقایسه‌ای کوتاه به راحتی می‌توان به این نکته پی برد. تاریخ مدینه دمشق ابن‌عساکر و روایت‌های پدرش از دیگر منابع مورد استفاده ابن‌اثیر هستند.^۱ اهمیت الکامل، آن را به یکی از منابع مهم مورد استفاده مورخان چون ابوشامه (د ۶۶۵ق)، ابن خلکان (د ۶۸۱ق)، ابن خلدون (د ۸۰۸ق)، ابن کثیر (د ۷۷۴ق)، ذهبی (د ۷۴۸ق)، ابوالفداء (د ۳۲۰ق) و بدرالدین العینی (د ۸۸۵ق) که درباره جنگ‌های صلیبی دست به نگارش زد و از الکامل بهره وافی جسته‌اند، تبدیل کرده است.

محاصره انطاکیه، آغاز حضور ابن‌اثیر برای بیان آرای خود در تاریخ جنگ‌های صلیبی است،^۲ بدین معنا که محاصره و تسخیر انطاکیه^۳ از سوی صلیبی‌ها زنگ خطر این جنگ‌ها را برای وی به عنوان یک مورخ مسلمان به صدا درآورد؛ این همان تاریخ‌نگاری پویاست که بازتاب تأثیرهای حوادث بر اندیشه مورخ است. البته نباید توقع داشت که ابن‌اثیر همچون مورخ امروزی با دیده نقد به این حادثه بپردازد.

آغاز جنگ صلیبی از دیدگاه ابن‌اثیر سال ۴۷۸ق، است^۴ و درون همین رخدادها، ابن‌اثیر به حضور اقلیت‌های مذهبی در جنگ‌های صلیبی و تقابل دو هم‌کیش با تفاوت سرزمین؛ پرداخته است. نگاه ابن‌اثیر به اقلیت‌های مذهبی به‌ویژه مسیحیان در این دوره تاریخی منفی است. وی مسیحیان مقیم برخی شهرهای اسلامی را عامل هم‌کاری، توطئه و تسخیر شهرها از سوی صلیبی‌ها می‌داند و در راستای این بینش، مرگ یاغی‌سیان و فرمانروای انطاکیه را به فردی مسیحی نسبت می‌دهد. البته این موضوع از سوی دیگر مورخان نیز تأیید شده است.^۵ وی در دوره حکومت صلاح‌الدین (د ۸۹۵ق) نیز مسیحیان شرق را توطئه‌گران بر ضد صلاح‌الدین می‌داند.^۶ البته این حساسیت نسبت به دیگر اقلیت‌ها بسیار اندک است.

بیشترین داده تاریخی ابن‌اثیر در برخورد مسلمانان و صلیبی‌ها، اشارات نظامی اوست، ابن‌اثیر سعی دارد به همه جوانب نظامی جنگ‌ها بپردازد و در همین راستا در هر نبردی نخست فرمانده نظامی، استراتژی نظامی وی، نحوه نبرد، چینش نیروها، میزان ارتباط با دیگر نفرات و سربازان،

۱. همان، ج ۲۶، ص ۱۴۶.

۲. همان، ج ۱۱، ص ۱۳۰.

۳. انطاکیه؛ شهری باستانی در جنوب ترکیه و مرکز استان کنونی ختای (رک: قزوینی، آثار البلاد، ص ۱۵۰).

۴. ابن‌اثیر، الکامل فی التاریخ، ج ۱۱، ص ۱۵۶.

۵. همان، ج ۲۳، ص ۲۵۱.

۶. همان، ج ۱۱، ص ۳۴۹.

عکس‌العمل به هنگام پیروزی یا شکست، غنایم و عواملی را که در شکست و پیروزی سهم بسزایی دارند، را مورد بررسی قرار داده است.^۱ اشاره به تاکتیک‌های نظامی به کار گرفته‌شده در نبردها^۲ به همراه حضور جاسوسان برای خبرگیری؛^۳ از دیگر ویژگی‌های تاریخ‌نگاری اوست.^۴ تاکتیک‌های بازدارندگی از جمله: مخفی نگاه داشتن حرکات از دید دشمن و سیاست تفرقه بینداز و حکومت کن،^۵ تشریح منطقه جنگی،^۶ ابزارآلات جنگی؛ منجینق‌ها، عراده‌ها، تیر و کمان، قلعه‌کوب، استفاده از نفت و... مورد اشاره اوست.^۷ نام کشتی‌های جنگی (شیننی، طریده، شلندی)،^۸ نحوه چینش نیروها،^۹ ترکیب نیروهای مسلمان،^{۱۰} ویژگی برج‌های محاصره‌شده؛ طول و عرض، طبقات و مصالح به‌کاررفته در ساخت برج‌ها از دیگر موضوع‌های مورد توجه ابن‌اثیر در میان رخداد‌های جنگ‌های صلیبی است.^{۱۱} برخلاف بسیاری از مورخان، ابن‌اثیر آمار کلی درباره اسیران و غنایم ارائه می‌دهد و تا آنجا که ممکن است آمار کمی بیان می‌کند.^{۱۲}

از دیگر نکات مهم، بیان موقعیت جغرافیایی شهرهای مورد هجوم، شرایط قبل و بعد شهرها پس از حملات صلیبی‌ها به صورت بیان کلی است. برای نمونه، هنگام محاصره شهر طرابلس^{۱۳} از سوی صلیبی‌ها، ابن‌اثیر خصوصیات شهر و تفاوت امروز شهر با گذشته را که شهری ثروتمند بود، با این جمله، پایان می‌برد: «اکنون چیزی از آن گذشته باقی نمانده است».^{۱۴} دستیابی به شهرها از طریق جنگ^{۱۵} یا صلح^{۱۶} مبالغ‌پرداختی شهرها به صلیبی‌ها^{۱۷} برای جلوگیری از حمله صلیبی‌ها، مدت‌زمان محاصره شهرها، قلعه‌ها و نیز تغییراتی که در طول حضور صلیبی‌ها در شهر صورت پذیرفت^{۱۸} و نیز فدیه‌های دو گروه در قبال آزادی اسیران

-
۱. همان، ج ۱۲، ص ۳۴، ۵۶، ۷۸ و ۱۰۴.
 ۲. همان، ج ۱۱، ص ۳۰۳.
 ۳. همان، ص ۳۲۵.
 ۴. همان، ج ۲۶، ص ۸۹؛ ج ۲۹، ص ۱۳۱، ۱۴۰، ۱۶۳، ۱۶۷ و ۱۷۹.
 ۵. همان، ج ۲۵؛ ص ۱۸۳، ۳۰۱؛ ج ۲۶، ص ۷۴.
 ۶. همان، ج ۱۱، ص ۲۴۳؛ ج ۲۹، ص ۱۳۲.
 ۷. همان، ج ۲۹، ص ۱۳۲.
 ۸. همان، ج ۱۱، ص ۲۴۲.
 ۹. همان، ج ۲۹، ص ۲۳۲.
 ۱۰. همان، ج ۲۸، ص ۲۷۷.
 ۱۱. همان، ج ۱۱، ص ۲۴۹.
 ۱۲. همان، ج ۲۴، ص ۱۸۶، ۲۸۱؛ ج ۲۵، ص ۴۶.
 ۱۳. طرابلس؛ شهری در شمال غربی لیبی بر کرانه دریای مدیترانه. این شهر در سده هفتم از سوی فنیقی‌ها بنا نهاده شده که در دوره جنگ‌های صلیبی به سبب موقعیت ویژه‌اش، بارها مورد تهاجم صلیبی‌ها قرار گرفت.
 ۱۴. ابن‌اثیر، الکامل فی التاریخ، ج ۲۵، ص ۱۴۱، ۲۲۶؛ ج ۲۹، ص ۱۰۵، ۱۰۹.
 ۱۵. همان.
 ۱۶. همان.
 ۱۷. همان.
 ۱۸. همان، ج ۲۵، ص ۱۹۴ و ۱۹۵.

یکدیگر،^۱ از دیگر ویژگی تاریخ‌نگاری اوست. آنچه مشخص است فدیة‌های پرداختی صلیبی‌ها به مسلمانان بیش از مسلمانان به صلیبی‌هاست و دلیل آن، اسارت بزرگان صلیبی از سوی مسلمانان است، چنان‌که بالدوین دوبار به اسارت مسلمانان درآمد و هر بار با پرداخت غرامتی سنگین جان خود را نجات داد.^۲ در عین حال، اشاره به قومیت و قبیله (ترکمانان، دانشمندان و...) نیروهای شرکت‌کننده در نبردها از دیگر اشاره‌های تاریخی اوست.^۳

حضور زنان در صحنه نبرد با صلیبی‌ها از جلوه‌های ویژه این جنگ‌هاست، چون تفاوت دیدگاه نحوه حضور و مشارکت زنان در هر دو جامعه مسیحی و اسلامی نمایان می‌شود. البته داده‌های تاریخی این‌اثیر درباره زنان صلیبی بیش از زنان مسلمان است، حضور مستمر زنان صلیبی در طی جنگ‌های صلیبی به حدی است که گاه برخی از آنان به حکومت شهرها منصوب می‌شدند.^۴

۲. **المنتظم فی تاریخ الملوک والامم**، تألیف عبدالرحمن بن علی بن محمد جوزی (۵۰۸-۵۹۷ق) مهم‌ترین اثر ابن جوزی در تاریخ است؛ این کتاب، به‌ویژه جلد نهم و دهم آن، که با دوران زندگی مؤلف مقارن است ارزش و اهمیت بالایی دارد. با آنکه دوران زندگی ابن جوزی مصادف با جنگ‌های صلیبی است، اما در آثار وی؛ آنچنان که انتظار است، به نکاتی که حکایت از همدردی و نگرانی در برابر این رخداد بزرگ باشد به چشم می‌خورد و این موضوع در المنتظم؛ بزرگ‌ترین تألیف تاریخی او نیز صادق است. ابن جوزی به جز اخبار کوتاه از درگیری‌های مسلمانان و صلیبی‌ها که در لابه‌لای حوادث هر سال به دست می‌دهد؛ به نکته قابل توجهی اشاره نکرده است. زیرا انضمام این مطلب که دوران زندگی فردی وی همزمان با روی کار آمدن شش خلیفه عباسی: المسترشد (۵۱۲-۵۲۹ق)، الراشد (۵۲۹-۵۳۰ق)، المقتضی (۵۳۰-۵۵۵ق)، المستنجد (۵۵۵-۵۶۶ق)، المستضی (۵۶۶-۵۷۵ق) و الناصر (۵۷۵-۶۲۲ق) است و در همین دوره صلیبی‌ها بخش بزرگی از شام را به تصرف خود درآوردند و امارت‌نشین‌های صلیبی خود در بیت‌المقدس، انطاکیه، طرابلس و رها را تشکیل دادند و در این سو در ادامه فرماندهان همچون عمادالدین زنگی، نورالدین زنگی و صلاح‌الدین ایوبی در تقابل با صلیبی‌ها به پیروزی‌های بسیاری دست یافتند، اما ابن جوزی در برابر همه این رخدادها سکوت اختیار کرده و واکنش چندانی از خود بروز نداده است و شاید بتوان گفت اوضاع آشفته بغداد و درگیری‌های فرقه‌ای، ابن جوزی را از پرداختن به

۱. همان، ص ۱۴۱ و ۲۲۶.

۲. همان، ج ۲۴، ص ۱۵۸؛ ج ۲۵، ص ۱۲ و ۴۸.

۳. همان، ج ۲۵، ص ۱۹۴ و ۱۹۵.

۴. همان، ج ۲۶، ص ۳۸؛ ج ۲۹، ص ۹۰، ۱۲۴، ۱۸۰، ۱۸۶، ۲۴۲ و ۲۷۶.

جنگ‌های صلیبی بازداشته است هرچند ناگفته نماند که ابن جوزی از نخستین مورخان است که تسخیر بیت‌المقدس از سوی صلیبی‌ها را با تأسف و تأثر بسیار بیان کرده است.^۱

۳. **بستان الجامع للتواریخ الزمان**، منسوب به فردی به نام عمادالدین اصفهانی،^۲ که در سال‌های پایانی قرن ششم در حلب^۳ نوشته شده است، بستان الجامع، اثری مختصر است که براساس حوایات نگارش شده و حوادث یکصدساله شام و مصر را از سال ۴۹۲ تا ۵۹۳ق، بیان می‌کند. وی را باید از مورخان دانست که با وجود بی‌توجهی بسیاری از مورخان مسلمان در پرداختن به نزاریان شام، که دشمن ایدئولوژیک خلافت عباسی در این دوره به شمار می‌رفتند، اطلاعات سودمندی از نزاریان و مراودات آنان با صلیبی‌ها و سپس صلاح‌الدین ایوبی (د ۵۸۹ق) ارائه می‌دهد و این از برجستگی‌های این متن کوچک تاریخی است. یکی از منابع وی در این کتاب، تاریخ حلب ابن‌ابی طی (د ۶۳۰ق) است.

۴. **مرآة الزمان فی تاریخ الاعیان**، نوشته یوسف بن قزاوغلی ابن‌عبدالله معروف به سبط بن جوزی ۵۸۱-۶۵۴ق/۱۱۸۵-۱۲۵۶م. وی این کتاب را همانند کامل و المنتظم به شیوه تاریخ‌های عمومی و در فاصله حدود یک و نیم قرن بعد از آغاز جنگ‌های صلیبی تألیف کرد. وی که از نوادگان ابن‌جوزی است و برخلاف ابن‌جوزی در مجلد هشتم تاریخ خود به خوبی حوادث جنگ‌های صلیبی را منعکس کرده، با استقبال شاه ایوبی در دمشق در سال ۶۰۰ق، مواجه شد^۴ و در سال ۶۰۷ق، با ملک معظم عیسی ایوبی به غزاف رفت^۵ و در ۶۴۱ق به هنگام منازعات امرای ایوبی پس از مرگ صلاح‌الدین ایوبی در مصر حضور داشت.^۶ ابن‌جوزی در وعظ یگانه روزگار بود، به حدی که در مجالس او اهل ذمه نیز حاضر می‌شدند.^۷ وی به عنوان یکی از بزرگان و فقهای عصر خویش، در تشویق مردم برای حضور در صحنه نبرد

۱. ابن‌جوزی، المنتظم فی تاریخ الأمم والملوک، ج ۱۷، ص ۱۷.

۲. او غیر از عمادالدین کاتب اصفهانی، مورخ مشهور و منشی صلاح‌الدین ایوبی است.

۳. حلب: شهری در شمال کشور سوریه امروزی که به سبب موقعیت جغرافیایی از اهمیت بسیاری برخوردار است (ر.ک: یاقوت، همان، ج ۲، ص ۲۸۲ و ۲۸۳).

۴. ذهبی، العبر، ج ۳، ص ۲۷۴؛ همو، سیر اعلام النبلاء، ج ۲۳، ص ۲۹۷.

۵. ذهبی، سیر اعلام النبلاء، ج ۸، ص ۵۴۴.

۶. سبط ابن‌جوزی، مرآة الزمان فی تاریخ الاعیان، ج ۸، ص ۷۴۱.

۷. همان، ج ۱، ص ۴۰.

با صلیبی‌ها نقش مؤثری ایفا کرد. به طوری که در سال ۶۲۶ق، که بیت‌المقدس به تصرف صلیبی‌ها درآمد به پیشنهاد الملک الناصر ایوبی مجلس وعظی برپا داشت و در این مجلس خطابه‌ای درباره فضایل قدس و نیز در مصیبت از دست رفتن آن ایراد کرد، وی مردم را چنان اندوهگین ساخت که فریاد و فغان از همه برخاست.^۱ مورخ، در مرآة الزمان به این مجلس و بخشی کوتاهی از خطابه اشاره کرده است.^۲ گفتنی است این مورخ به شرح حال علما بیشتر توجه داشته است تا تاریخ سیاسی.

سبط ابن جوزی، از آغاز شروع حملات صلیبی‌ها به سرزمین‌های اسلامی، حوادث و برخوردهای هر دو گروه را با نثری روان ثبت کرده است. لذا وی با ذکر نام مورخانی همچون ابن قلانسی (د. ۵۵۵ق)، ابن جوزی (د. ۵۹۷ق)، ابن عساکر (د. ۵۷۱ق)، عمادالدین کاتب اصفهانی (د. ۵۹۷ق)، ابن شداد (د. ۶۳۲ق) و ابن اثیر (د. ۶۳۲ق) سعی بر این دارد تا با استفاده از داده‌های تاریخی این مورخان که خودشان از نزدیک شاهد حوادث بوده‌اند، بر سندیت اثر خویش بیفزاید؛ البته در برخی موارد نیز عبارت «ما ورد الخبر» را به کار برده است. اثر سال‌شمارانه و عمومی وی همه ویژگی‌های برشمرده برای الکامل ابن اثیر را داراست.

۵. **التاریخ المظفری**، نوشته ابن ابی‌الدم، شهاب‌الدین ابواسحاق ابراهیم بن عبدالله بن عبدالمنعم همدانی حموی (۵۸۳-۶۴۲ق/۱۱۸۷-۱۱۴۴م)، مورخ و قاضی شافعی اهل حماة،^۳ است که به سبب جایگاه قضاوت، سفرهایی به شهرهای حلب، دمشق و قاهره، معاصر با چهار حاکم ایوبی، انجام داد. ابن ابی‌الدم به جهت ارادات خاصی که به ملک مظفر ایوبی داشت، کتابش را به وی تقدیم کرد و برخی داده‌های تاریخی او که متأثر از این علاقه است مورد بی‌توجهی او قرار گرفتند و رابطه نزدیک ملک مظفر با ملک کامل ایوبی سبب شده که ماجرای تسلیم بیت‌المقدس به صلیبی‌ها از سوی کامل ایوبی را موضوعی چندان جدی تلقی نکند و این یکی از ضعف‌های این مورخ است. وی تاریخ مختصر خود التاریخ المظفری را به دوره اسلامی اختصاص داده و حوادث را از ولادت پیامبر اکرم (ص) تا سال ۶۲۷ق، به شیوه سال‌شمار و با ذکر تراجم و زندگینامه‌ها بیان کرده است.^۴ این کتاب که در شش مجلد نوشته شده امتیازاتی

۱. ابن‌واصل، تاریخ اُیوبیان، ترجمه پرویز اتابکی، ص ۲۴۵ و ۲۴۶.

۲. سبط ابن جوزی، مرآة الزمان فی تاریخ الاعیان، ج ۸، ص ۶۵۴.

۳. حماة: شهری در مرکز سوریه امروزی که ابوالفداء تاریخ بنای آن به پیش از میلاد مسیح می‌رساند.

۴. ابن ابی‌الدم، من التاریخ المظفری، دز: الموسوعة الشامیة فی تاریخ الحروب الصلیبیة، ص ۵۰ و ۵۱.